

Επετειακή ομιλία του Δημάρχου Καλαβρύτων Τάκη Νικολάου που εκφωνήθηκε στον Καθεδρικό Ναό της πόλης των Καλαβρύτων την 13η Δεκεμβρίου 1991.

Αναμετάδοση απο την ΕΡΑ -1

Η πιο μαύρη, η πιο παγερή μέρα της Κατοχής, ήταν η δεκατρείς Δεκέμβρη του 1943. Την ίδια μέρα, η Κόλαση του Δάντη ζωντάνεψε εδώ, στα μικρά και ξακουστά Καλάβρυτα. Από δω, πήραν τον τίτλο του χειρότερου δολοφόνου οι Ναζί και εδώ γεννήθηκαν και έπεσαν εκείνη την ημέρα τα πιο αθώα θύματα και οι ηρωικότεροι νεκροί. Από την πολιτισμένη Κεντρική Ευρώπη, τη Γερμανία, ξεκίνησαν οι φοβερές και ανατριχιαστικές μαριονέττες του Χίτλερ, τσαλαπατώντας στο διάβα τους και εξευτελίζοντας οτιδήποτε χαρακτηριστικό και οποιαδήποτε έννοια ξεχώριζε τον άνθρωπο, από τα άγρια και αιμοβόρα ζώα. Όσα μας δίδασκαν η Θρησκεία, οι δάσκαλοι, οι γονείς, οι αρχαίοι Έλληνες σοφοί, το ήθος, τα ιδανικά, όλα αυτά, οι ανατριχιαστικές μαριονέτες του Χίτλερ, θέλησαν να τα σκεπάσουν, κάνοντας τα οπλοπολυβόλα του πινέλα και χρώμα το αίμα των πατεράδων μας Καλαβρυτινών. Όμως, το αίμα το καλαβρυτινό, έγραψε δοξασμένες σελίδες στην ιστορία που συγκλονίζουν τις γενιές που ακολουθούν και το αίμα αυτό, το ποτάμι το αίμα, έγραψε και σελίδες ντροπής για τους δολοφόνους – στρατιώτες. Αυτές οι σελίδες ντροπής, θα κυνηγούν τους απογόνους τους στους αιώνες και τίποτα φε θα μπορέσει να τους απαλλάξει από το στίγμα ότι οι πατεράδες τους, εκείνη την εποχή, έπαιξαν τέλεια το ρόλο του δολοφόνου, με θύματα αθώους – χίλιες φορές αθώους-φιλήσυχους, αλλά περήφανους ανθρώπους. Τα Καλάβρυτα, το Μαρζαμπότο, το Κρακούγιεβατς, το Κούνεο, το Δίστομο και το Κομμένο, τόσες και τόσες άλλες πόλεις και χωριά, πλήρωσαν με ποταμούς από αίμα αθώο, γι' αυτό, θα προτοστατούν πάντα στην εδραίωση της ειρήνης ανά τον κόσμο. Ο επισκέπτης που πατάει αυτά τα άγια χώματα, θα πρέπει να γνωρίζει πώς, αυτή η μικρή κωμόπολη, πλήρωσε τόσο πολύ φόρο αίματος. Μια τόσο μεγάλη δυσαναλογία παρόμοιου φόρου... θα πρέπει να νιώθει ευλάβεια, ο επισκέπτης και πως χρωστάει σε τούτο τον τόπο, δέος και σεβασμό.

Με παγωμένη μέρα, στις 13 του Δεκέμβρη του 1943, χτύπησαν οι καμπάνες του Έθνους της Εκκλησίας πρωί πρωί και άρχισε να πλανάται η διαταγή: “ Να μαζεφτούν όλοι στο Δημοτικό Σχολείο. Όλοι οι κάτοικοι: Άντρες, γυναίκες παιδιά, γέροι. Οι άντρες να πάρουν μαζί τους φαγητό για μια μέρα και μία κουβέρτα”. Απορία από στόμα σε στόμα. “Τι θα μας κάνουν; Που θα μας πάνε; Θα μας σκοτώσουν; Μπα, αφού έμεινα μαζί μας και τους φιλοξενήσαμε από την Πέμπτη. Όμως στην Κερπινή και τους Ρογούς σκότωσαν τους άντρες. Ναι, αλλά στη Βισωκά τους μάζεψαν και αφού τους μίλησαν, τους είπαν ότι δεν σκοτώνουν αθώους. Τους άφησαν και έφυγαν... Αυτές οι φράσεις ακούγονταν εδώ κι εκεί. Πραγματικά, στο απέναντι χωριό, τους άφησαν ελεύθερους, αφού ο επικεφαλής Γερμανός αξιωματικός εξεθίασε τα τόσο ευγενικά γερμανικά αισθήματα. “Ένα χαροπούλι δε μ’ άφησε να κοιμηθώ. Και μένα το σκυλί του Αντώνη. Αγουριόταν όλη τη νύχτα”. Η

μικρή πόλη, εκείνο το πρωινό ανέπνεε ακόμα. Λαχανιασμένα, αλλά ανέπνεε ακόμα. Τα σπίτια, άδειαζαν από τους ανθρώπους τους, αλλά υπήρχαν ακόμα στη θέση τους, σώα... Η μάσκα με το ψεύτικο χαμόγελο στα μολυβένια στρατιωτάκια του Χίτλερ, δεν είχε πέσει. Υπήρχε ακόμα. Φτάνοντας στο Δημοτικό Σχολείο, διαχωρίζαν αυστηρά τις γυναίκες και τα παιδιά από τη μια μεριά και από την άλλη τους άντρες. Άντρες για τους Γερμανούς στρατιώτες ήσαν και τα παιδάκια των 12-13 χρονών. Άντρες, με την έννοια του δυνατού, του πολεμιστή για τους Γερμανούς στρατιώτες, ήσαν και οι υπερήλικες των 80 χρονών... “Εμπρός. Οι γυναίκες και τα παιδιά μέσα. Στις αίθουσες του Σχολείου”. Και το Δημοτικό Σχολείο, έγινε μια παράξενη Κιβωτός, που περιέκλεισε τα γυναικόπαιδα των Καλαβρύτων, αφού έτσι έλεγε το τέλειο καταστρωμένο σχέδιο των κατακτητών: να ξέρουν καλά οι άντρες ότι οι γυναίκες του και τα παιδιά τους κρατούνται όμηροι, ασφυκτικά, μέσα στις αίθουσες ώστε να μην μπορούν να κάνουν ούτε και σκέψη ν’ αντιδράσουν. Το άλλο σκέλος του σχεδίου έλεγε να παραταχθούν οι άντρες σε δύο φάλαγγες. “Εμπρός Μαρς”. Οι άντρες ξεκίνησαν από το προαύλιο του Σχολείου, πήραν το μονοπάτι ανάμεσα στις Βγαίνως και της Καλλιολιζή, στο Γυμνάσιο, δίπλα στο Νεκροταφείο και από κει, έφτασαν στη Λάκκα του Καπή. “Στοπ. Μπορείτε να καθίσετε. Γιατί μας φέρατε εδώ, ρωτάει ο καθηγητής των γαλλικών. “Θα μας σκοτώσετε; Κι ο επικεφαλής του αποσπάσματος, ο πυράρχης Τέννερ, εκδηλώνοντας το μεγαλείο της δειλίας του, της ψευτιάς του και την αξία της ναζιστικής και φασιστικής ιδέας, ορκίζεσαι. “Ορκίζομαι στη στρατιωτική μου τιμή ότι δεν πρόκειται να σας σκοτώσουμε. Σας φέραμε εδώ για να δείτε για τελευταία φορά την πόλη σας που θα την κάψουμε... Στ’ αλήθεια φάνηκαν οι καπνοί και οι φλόγες που ανακατεύτηκαν με την ομίχλη και με το μίγμα τους έφτιαξαν την αντάρα και τον πραγματικό χαλασμό. Τα Καλάβρυτα καίγονταν. Τα έλιωνε και τα αφάνιζε η φωτιά. Οι άντρες τα κοίταζαν άφωνοι και παγωμένοι και από το κρύο και από τη φρίκη. Ανήμποροι ν’ αντιδράσουν, σκεπτόμενοι τις γυναίκες και τα παιδιά τους, που οι Γερμανοί είχαν φροντίσει επιμελημένα να κρατήσουν φυλακισμένους – ομήρους. “Ποιοί είναι οι διευθυντές των τραπεζών; Να έρθουν εδώ”. Σηκώθηκαν οι δύο διευθυντές και με συνοδεία, οδηγήθηκαν στις τράπεζες, όπου τους υποχρέωσαν να ανοίξουν τα ταμεία και να τα αδειάσουν οι Γερμανοί. Παρατήρησαν όμως και κάτι άλλο. Ζώα και κάρα φορτώνονταν με πολύτιμα είδη από τα σπίτια και μεταφέρονταν σε καμιόνια, αλλά και στο τρενάκι, τον περήφανο Οδοντωτό Σιδηρόδρομο των Καλαβρύτων που σφύριζε παραπονεμένα και το σφύριγμά του ακουγόταν κλάμα και οδυρμός και μοιρολόι για τη συμφορά που είχε βρει την όμορφη πόλη μας. Γύρισαν οι διευθυντές πάλι στη θέση τους. Και είπαν τι έγινε. Είπαν ακόμη ότι λεηλάτησαν και τους ίδιους. Τους πήραν τα δακτυλίδια τους, τις βέρες τους, τα ρολόγια τους. Είναι κι αυτό ένα στοιχείο σεβασμού προς τους μελλοθανάτους από εκπροσώπους τακτικού στρατού. Το Χιτλερικού στρατού. Ύστερα, ξανά το αγωνιώδες ερώτημα. “Θα μας σκοτώσετε; Όχι. Τι θα μας κάνετε; Που θα μείνουμε εμείς; Θα σας μεταφέρουμε σε άλλη πόλη” Ψεύτικη απάντηση του πυράρχη που έπαιζε το ρόλο του Χάρου εκείνη τη στιγμή. Απάντηση για να καθησυχάσει τα θύματα του και μην τον κατασπαράξουν πάνω στη

δίκαιη οργή τους. Γι' αυτό ακριβώς είχε δοθεί και η εντολή να πάρουν οι άντρες μια κουβέρτα και φαγητό μιας ημέρας. Για να μην υποψιαστούν ότι θα τους σκοτώσουν. Όμως, κάτι κατάλαβαν. Κάποια προαίσθηση τους έλεγε ότι έφτασε η ώρα του τελειωτικού χαλασμού. Του τέλους τους.

“ΝΑ αντιδράσουμε; Όχι. Θα σκοτώσουν τις γυναίκες και τα παιδιά μας” Τα σπίτια λαμπάδιαζαν ένα ένα, γιατί τα είχαν μετατρέψει σε πυροτεχνήματα με την κατάλληλη φτιαγμένη εμπρηστική σκόνη τους, που τα ράντιζαν. Οι φλόγες και οι καπνοί είχαν φτάσει στο αποκορύφωμα τους. Ο πυράρχης – επίλεκτος των ΕΣ Ντένερ που είχε ξεχάσει την ψυχή του ίσως, εκεί που τον εκπαίδευαν, η ανατριχιαστική μαριονέτα του Χίτλερ, χαμογέλαγε άχρωμα και νευρικά μαζί, κοιτάζοντας μια την πόλη που καιγόταν, μια τους μελλοθανάτους και κάποτε κάποτε γύρω γύρω. Εκεί που γνώριζε ότι βρίσκονταν καμουφλαρισμένα τα οπλοπολυβόλα του με τους αφιονισμένους στρατιώτες του. Περισσότερο όμως, κοίταζε προς τον ουρανό. Κάτι περίμενε. Αυτό που δημιουργούσε την αγωνία. Στον ουρανό κοίταζαν και οι αθώοι ανυπεράσπιστοι μελλοθάνατοι. Έψαχναν για το μάτι του θεού. Το είχε σκεπάσει όμως ο κατάμαυρος καπνός από το Ολοκαύτωμα... Μια πράσινη φωτοβολίδα ξεκίνησε απ' την πόλη και διαγράφοντας την καμπύλη της, προς το μέρος που οι κατακτητές είχαν διαλέξει για Γολγοθά, έσβησε και χάθηκε. Ο Τέννερ, η ανατριχιαστική μαριονέτα, κάτι αισθάνθηκε με τη φωτοβολίδα και άρχισε να κινείται σπασμωδικά. Ξανακοίταξε μια τελευταία ματιά γύρω – γύρω και ύστερα, πάλι εκεί που ξεκίνησε η πράσινη φωτοβολίδα. Αυτή τη φορά ανέβηκε μια κόκκινη φωτοβολίδα. Ήταν το σύνθημα. Όλα έτοιμα. Η πόλη αφανίστηκε, αφού λεηλατήθηκε. Τα χρυσαφικά της, τα ασημικά της, όλο το βιός της, ή φορτώθηκε με κατεύθυνση το Διακοφτό ή αφανίστηκε από τη φωτιά. Όλα έτοιμα. Σκοτώστε λοιπόν και τους άντρες αυτής της άμοιρης πόλης, χωρίς λόγο, χωρίς αιτία, απλώς για να κορέσετε τη δίψα σας για αίμα και έγκλημα. Πριν καλά καλά σβήσει η κόκκινη φωτοβολίδα, άρχισαν τα πολυβόλα απ' τους κρυψώνες τους να χαχανίζουν φονικά. Κι ήταν το θανατερό γέλιο του Χάροντα, ο ήχος τους. Κι ήταν το φαρμάκι της ψυχής του φασισμού προς το ανθρώπινο γένος, τα βόλια τους. Κι ήταν το μεγάλο ΓΙΑΤΙ, όπως ακούστηκε από έναν δεκατετράχρονο μικρό που, παίζοντας μαζί του οι δολοφονικές σφαίρες, τον άφησαν ανέπαφο να βλέπει το αίμα του πατέρα του και των άλλων να ρέει. Αλαφιασμένο το παιδί έτρεχε πάνω στα πτώματα και ανάμεσα στην αύρα των καλαβρυτινών ψυχών που αναβαίνοντας προς τα πάνω, τον χάιδευαν και τον φιλούσαν, φώναξε εκείνο το μεγάλο ΓΙΑΤΙ. «Εγώ θέλω να ζήσω, είμαι ακόμα μαθητής...» Είχαν κατασιγάσει τα πάντα. Ακουγόταν μόνο η φωνή του, ώσπου μια ριπή, αποκλειστικά σταλμένη γι' αυτόν δεκατετράχρονο μαθητή-άντρα, του σφράγισε για πάντα το στόμα, δίνοντας του και την απάντηση στο μεγάλο ΓΙΑΤΙ που είχε εκφράσει. Η ανατριχιαστική, τσίγκινη μαριονέτα, ο Τέννερ, τεζαρίστηκε θριαμβευτικά νικητής. Είχε όμως την αμφιβολία ότι τα νεκρά θύματα του θα τον κατασπαράξουν. Αμέσως, δίνει διαταγή για τη χαριστική τους βολή. «Θα μετακινείτε έναν έναν και θα τον πυροβολείτε στο κεφάλι. Αφού τελειώσει και αυτό, τότε μόνο αισθάνθηκε ήσυχος ο τρομερός κουρδισμένος δήμιος και, θριαμβευτής, κάλεσε και συνέταξε τα

“παλικάρια” του που ήσαν κρυμμένα μαζί με τα πολυβόλα τους. Τους συνεχάρει και τους διέταξε να ξεκινήσουν τραγουδώντας το ναζιστικό τους εμβατήριο. Πίστεψαν ότι δεν είχε μείνει κανείς ζωντανός, μάρτυρας του ύπουλα και επιδέξια προσχεδιασμένου τρομερού εγκλήματος τους. Νόμισαν ότι κανείς δε θα λεγε για τους διευθυντές, ότι τους κατέβασαν στις τράπεζες και τις άδειασαν πρώτα, ότι λεηλάτησαν και τους ίδιους, ότι ο επικεφαλής πυράρχης έδωσε το λόγο της στρατιωτικής του τιμής, ότι ο δεκατετράχρονος μαθητής φώναζε απελπισμένα θέλει να ζήσει και κείνοι τον εκτελέσουν γελώντας. Και όμως σώθηκαν 13 μάρτυρες, ξεφεύγοντας ακόμη και από τη χαριστική βολή. Άλλος είχε τραυματιστεί στο λαιμό, άλλος είχε γίνει ένα με τα κορμιά των σκοτωμένων παιδιών του, άψυχος κι αυτός, σε έκσταση, μη πιστεύοντας ότι άνθρωποι θα μπορούσαν να κάνουν ένα τόσο καλά σχεδιασμένο ομαδικό έγκλημα σε μια ολόκληρη πόλη, τόσο άδολη, αλλά και τόσο περήφανη. Με μόνο λόγο ότι, δεν είχε σκύψει ποτέ το κεφάλι σε κανέναν εχθρό...

Στο κτίριο του Δημοτικού Σχολείου, έγκλειστα τα γυναικόπαιδα, αλαφιασμένα για το τι μπορεί να σημαίνει το κλείσιμο τους, το τόσο ασφυκτικό, άρχισαν να προσεύχονται, να φοβούνται, να κλαίνε και όσες μανάδες είχαν τέσσερα, πέντε, έξη εφτά μικρά να τα αγκαλιάζουν σαν κλωσσόπουλα περιτριγυρισμένα από αιμοβόρα γεράκια που θέλουν να τα κατασπαράξουν. Όμως, οι άντρες; Που θα τους πάνε; Καμία απάντηση. Οι κρότοι από τις σκεπές των σπιτιών που κατέρρεαν έφτασαν στ’ αυτιά τους και σκέπαζαν τις ριπές των οπλοπολυβόλων. Σε λίγο τους έξωσαν και οι καπνοί και η αίσθηση της καιγόμενης πόλης. Κάποια φώναζε “Φωτιά, θα μας κάψουν ζωντανούς”. Αυτό ήταν αρκετό να σπάσουν οι πόρτες, τα παράθυρα, να δημιουργηθεί ο γνωστός πανικός, να πετάξουν παιδιά από τα παράθυρα για να γλιτώσουν, να ποδοπατηθούν κάποιοι, να βγούν έξω, και οι Γερμανοί να τους κοιτάζουν χαμογελώντας χαιρέκακα, χωρίς κανένα να δείξει λίγη συμπόνια γι’ αυτές τις τραγικές μάνες – λες και δεν τους γέννησε μάνα- σ’ αυτά τα τρομαγμένα παιδάκια – λες και δεν υπήρξαν ποτέ τους παιδιά... Άλλες μάνες και παιδιά από δώ άλλες μάνες και παιδιά από εκεί, έκαναν να τραβήξουν στις γειτονιές τους, στα σπίτια τους. Ποιές γειτονιές και ποια σπίτια; Ο τρόμος, η απορία, η απουσία του άντρα – προστάτη, η φωτιά που έχει αφανίσει οτιδήποτε σε γέννησε, σε μεγάλωσε, σούμαθε να ζεις – δηλαδή η φωτιά του πολέμου και της κόλασης που σου κατάστρεψε αυτά που πρώτο – αγάπησες απ’ τη στιγμή που άρχισες να υπάρχεις, όλα μαζί έστρεψαν τα γυναικόπαιδα προς την άλλη μεριά, προς το άγνωστο, προς τα αμπέλια και τα χωράφια, προς το Βάλτο, χωρίς κανένα σκοπό, μην ξέροντας τι να κάνουν, πώς να φερθούν και πώς να διώξουν τον τεράστιο κόμπο της πίκρας που είχε πιαστεί στο λαιμό τους και δεν τους άφηνε ούτε να κλάψουν ελεύθερα... Τριγύριζαν δώθε κείθε προσπαθώντας να υποθέσουν πού ήσαν οι άντρες. Δεν έδιναν σημασία σε κείνο το προαίσθημα του θανάτου που τις τριγύριζε. Σκέφτονταν μόνο τα καμένα σπίτια τους και πώς θα ζεστάνουν την παγωμένη νύχτα τα παιδιά τους... Αύριο θάρθουν οι άντρες. Φαγητό για μια μέρα είχαν μαζί τους... Όμως, το τρομερό χτύπημα, η επιβεβαίωση και η ολοκλήρωση της φρίκης, της οδύνης και της τρέλας, έφτασε από ψηλά πάνω από το νεκροταφείο, από τη ράχη του Καπή : “Γυναίκες ..” Και μόνο μ’ αυτή

τη γοερή κραυγή της γριάς Βασωνιάς, μπορούσαν να καταλάβουν. Δε χρειαζόταν η συνέχεις που ακολούθησε αμέσως : “Σκότωσαν τους άντρες μας και τα παιδιά μας στη Λάκκα του Καπή.” Τώρα, είχαν τι να κάνουν... Κοιτάζοντας η μία την άλλη αμίλητες, χωρίς η ανθρώπινη λογική τους να το χωράει, προχωρούσαν προς το σημείο που ξεχύθηκε εκείνο το ανήκουστο άγγελμα, ότι οι άντρες ήσαν νεκροί. Όμως τα πόδια τους κόβονταν. Έπεφταν. Ξανασηκώνονταν. Έτρεχαν για λίγο και ξανάπεφταν και ξανάτρεχαν αγκομαχώντας να δουν αν είναι αλήθεια. Τι είχαν κάνει οι άντρες τους, οι πατεράδες τους, τα αδέρφια τους, τα παιδιά τους; Γιατί να τους σκοτώσουν; Πλησιάζοντας όμως, άρχισαν να πατάνε στο αίμα που είχε γίνει ρυάκι... Εκείνος ο κόμπος που είχε σταθεί στο λαιμό τους, τώρα, έγινε πέτρα... Έφτασαν στο χώρο που είχαν επιλέξει για να διαπράξουν το τερατώδες έγκλημα τους οι Γερμανοί- φασίστες. Ήταν ένας χώρος με τα κορμιά των αθώων Καλαβρυτινών κρεουργημένα ,νεκρά ,σπαρμένος μυαλά, φρεσκοποτισμένος με αίμα-κόκκινο μαγικό χαλί και πάνω του όρθιες οι ψυχές των αγαπημένων τους, ταλαντεύονταν να χαϊδέψουν τις μανάδες τους, τις γυναίκες τους, τις αδερφές τους, τις θυγατέρες τους, να τους δώσουν κουράγιο να σταθούν όρθιες κι από γυναίκες να γίνουν βράχοι – γυναίκες. Κι ύστερα, οι ψυχές , όλες μαζί ,σαν μία ψυχή, η ψυχή των Καλαβρύτων, έφυγε από τα επίγεια και ανέβηκε στα ουράνια, εκεί που δεν μπορούν να σκοτώνουν αθώους Γερμανοί – φασίστες, ούτε και άλλοι κατακτητές. Και τώρα, οι βράχοι – γυναίκες των Καλαβρύτων ,σκύβουν. Άλλες για να φιλήσουν το σύντροφο τους, άλλες για να συναρμολογήσουν το κρεουργημένο κορμί του αδερφού τους και άλλες, οι άμοιρες, για να βάλουν στη σειρά και να μετρήσουν τον πατέρα τους, τον άντρα τους και, το ένα, τα δυο, τα τρία και τα τέσσερα παιδιά τους. Ξαναμετράνε: Ένας, δυο, τρεις, τέσσερις, πέντε,έξη... Αυτοί οι σκοτωμένοι είναι δικοί της. Καταδικοί της... Μα, δεν κλαίει αυτή η γυναίκα; Οι βράχοι δεν κλαίνε.

Σκίζουν τα πολύχρωμα φουστάνια τους και σκορπίζουν τα ματωμένα πρόσωπα των αγαπημένων τους. Ύστερα παίρνουν τις κουβέρτες που είχαν οι άντρες μαζί τους και έναν ένα τον βάζουν επάνω. Και τραβάνε σιγά- σιγά, σέρνουν την κουβέρτα για να τους κατεβάσουν στο Νεκροταφείο. Όσες έχουν ένα νεκρό , βοηθάνε τις άλλες που έχουν πολλούς. Στο σούρουπο όμως, εκείνες που έχουν παιδιά, τρέχουν κοντά τους. Παίρνουν μαζί τους την κουβέρτα και το ψωμί πού είχε απομείνει στους σκοτωμένους. Το ματωμένο ψωμί, για να το δώσουν στα μικρά τους. Κάποιες άλλες παρέμειναν εκεί γύρω και έδιωχναν τα σκυλιά που, πεινασμένα , τριγύριζαν κοντά στους νεκρούς. Οι μάνες με τα παιδιά τους έψαχναν να βρούν κάποιο απάγγιο. Με την κουβέρτα τύλιξαν τα παιδιά τους για να περάσουν εκείνη τη νύχτα. Τη νύχτα της ερημιάς , του τρόμου, της απόγνωσης , του κρύου του Δεκέμβρη, του πιο κρύου Δεκέμβρη της Ιστορίας, τη νύχτα που η λογική πάλευε με την παραφροσύνη στο μυαλό των ηρωικών γυναικών και των παιδιών που εκείνη την ημέρα , ανέλαβαν το χρέος να γίνουν κήρυκες της ειρήνης και εχθροί του πολέμου και να έχουν τη μεγάλη τιμή να είναι παιδιά των Καλαβρυτινών ηρώων της 13^{ης} .12.43 . Η λογική της ζωής, νικάει την τρέλα και την παραφροσύνη.

Την άλλη μέρα, ξαναπηγαίνουν στον τόπο του μαρτυρίου. Συνεχίζουν το μακάβριο έργο της μεταφοράς και της ταφής. Πώς να σκάψουν όμως; Έχουν καεί τα πάντα. Με κάποιο ξύλο, με κάποιο σίδερο. Και με τα νύχια. Οι γυναίκες –βράχοι σκάβουν και με τα νύχια για να θάψουν και έναν και δύο, και τρεις και τέσσερις και πέντε νεκρούς... Μα, δεν κλαίει αυτή η γυναίκα; Οι βράχοι δεν κλαίνε. Κρατάνε για χρόνια ψηλά το κεφάλι. Παλεύουν να ξαναζωντανέψουν τα Καλάβρυτα. Αφοσιώνονται στα παιδιά τους. Με πρώτο τους μέλημα να τους βγάλουν το μίσος και την πίκρα από την καρδιά τους και να το κλειδώσουν στη δική τους καρδιά. Την καρδιά από πέτρα. Ν τους μάθουν να αγαπάνε ακόμα και τους εχθρούς τους. Και ξαναζωντάνεψαν τα Καλάβρυτα. Σε πείσμα της ναζιστικής-φασιστικής θηριωδίας. Ξαναομόρφηναν τα Καλάβρυτα. Ξανασφύριξε χαρούμενα ο Οδοντωτός σιδηρόδρομος. Ξανακελήδησαν τα πουλιά στην Κοτρώνα, τη Βελιά και το Κάστρο...Και εμείς και τα παιδιά μας, και τα παιδιά των παιδιών μας, θα τιμάμε τη μνήμη των ηρωικών αθώων Καλαβρυτινών νεκρών, θα θαυμάζουμε το πείσμα και το σθένος της Καλαβρυτινής μάνας, της Καλαβρυτινής γυναίκας και όλα αυτά, για να διώχνουμε κάθε σκέψη πολέμου, για να προβάλουμε ότι: φασισμός ίσον έγκλημα, για να κάνουμε τα Καλάβρυτα σύμβολο της αγάπης και της ειρήνης...